

Az unitarizmus és fajelmélet.

DR. ABRUDBÁNYAI JÁNOS
teol. tanár.

Vannak, akik azt állítják, hogy a kommunizmus a világháború következménye, annak gyümölcse. Sajátos politikai megfogalmazásánál és gyakorlatba állításánál azok a negatív erők működtek közre, melyek a háború nyomorában, kínjában, gyötrelmében keltek életre.

Vannak viszont mások, akik szerint e forradalmi, véres megmozdulás tudatos, tervszerű munkája volt azoknak, akik a kisémmizett néprétegek életét eszményi alapon és formában kívánták jobbrafordítani.

Nem kívánok vitába szállni egyik felfogással sem, bizonyára mindkettőben van őszinte törekvés arra, hogy egy rendkívüli társadalmi, illetve politikai, sőt nem utolsósorban vallási tünetet megmagyarázzon. A kommunizmus igazi arcát és annak körvonalait helytelen lett volna azonban néhány évvel ezelőtt rendelkezésünkre álló adatokból megrajzolni. A teljesebb és kimerítőbb kép kialakításához feltétlenül

szükségesek azok a történések, melyek a nagy keleti háború kitörése óta napról-napra mind érthetőbbé tesznek olyan sejtéseket, vagy feltevéseket, melyek Oroszországgal kapcsolatban a körülállók lelkében időnként felmerült. Ma mind határozottabban alakul ki az a vélemény, hogy bizonyos rejtett erők, eléggé nem tisztázott szándékok, kihasználva elfelejtett milliók, gazdasági, társadalmi és lelki rendezetlenségét, nagyhangú jelszavakkal s felelőtlen ígéretekkel kialakítottak különös stratégiai szempontok szerint egy olyan arcvonalat, mely alkalmas pillanatban képes legyen évtizedek múlva felvenni újra a háború véres fonalát, azok ellen, akiket annakidején teljesen megsemmisíteni nem tudott. Akik a kommunizmusban harcot indítottak, ugyanazok voltak, mint akik annakidején a központi hatalmakat belső árulásokkal térdrekényszerítették. Tovább kívánták folytatni ezt a küzdelmet s választottak ez új vállalkozáshoz egy olyan új erőgyűjtő módszert, mint amilyen a kommunizmus belső felépítése.

Azon természetesen ma már nem csodálkozik egyetlen szociológus vagy politikus sem, hogy e terv keresztülviteléhez milliós tömegeket lehetett toborozni. A francia forradalom elterjedt és részben alkalmazott eszméi után ugyanis más más országokban különböző módon, de bizonyos egyéni szabadság biztosított a szolga, zsellér, vagy jobbágy sorsú népnek. Mit kezdhetett a nincstelenségében szabaddá tett millió meg millió ember akkor, amikor a magántulajdon római-jogi megfogalmazását felelevenítve még szentebbé, még érinthetlenebbé tették azt? A római

jog alapján ugyanis a magántulajdon szentségéhez szó nem fér s így azok, akiknek volt vagyonuk, ez individuális gazdasági elmélet és társadalmi beállítás értelmében nagyszerűen jöttek ki. A nincstelenek még mindig csak várták a magántulajdon keresztényebb megfogalmazhatásának idejét, egy olyan tiszta, emberi áramlatot, melynek áldásaiból nekik is jut. A múlt század liberális gazdasági eszméi tehát nem lendítettek a nincstelenek sorsán. Szabadságot kapott az egyén, költözködhetett, gazdát cserélhetett, egyenlőséget, testvériséget, szabadságot emlegethetett, de mégis csak éreznie kellett, hogy vele igazán senki sem törődik.

Ezt a megcsalt, kisémmizett, othagyott lélektábor, az öntudatlan fájdalom letargiájába omlott, jóhiszemű tömeget használta fel anyag gyanánt az a társaság, mely a kommunizmusban új hadszíntérre készült. Az egész világnak hirdetett programot, nemzetek határain túlra nézett s mondhatnók totális jellegű küzdelmet indított. A nemzetköziség mellett azonban felírta zászlójára a vallástalanságot is. Egész munkát akart ilyen vonatkozásban is. Nemcsak a közvetlen környezetétől, a hazája, szülőföldje ismert tájaitól, az ezekkel kapcsolatos meleg, meg-hitt és bensőséges élményektől, a nemzet áldott szent értékétől akarta megfosztani a csatasorba állítandó embert, de elkívánta szakítani a világon túl, a földi vonatkozású dolgokon túl, magától az Istentől is. Egyszerre két világot akart elvenni tőle, hogy a maga ígért földjét csábítóbb színekben tárhassa fel. Gyökértelen embert, sehonnai lelket, minden „feles-

leges” tehertől megszabadított embert akart. Olyanokat, akiket semmi sem tart vissza már, akiknek veszteni valójuk nincs, mert tudta, hogy a hazátlan, bárátnélküli, környezetével eleven kapcsolatot vesztett embert szinte vakon lehet irányítani s vele munkálni egy bizonytalan életet. Hogy mennyire sikerült a kezdetben éppen Istentől elszakítani a népet, pontos adatok alapján nem tudjuk, azt azonban megértjük, hogy az orosz nép az egyik végletből miért tudott átcsapni elég könnyen a másikba. Megértjük, hogy a bigott, szinte lelkileg ködössé vált nép, akinek egész életét a vallás formai előírásai, ünnepek, böjtök, penitenciák stb. behálózták, vágyott valami szabadabb, valami világosabb után. Ha viszont komolyan vették vallásukat, s Istent erőshatalmúnak, mindenhatónak hitték, — szomorú, sanyargatott sorsukat látva és tapasztalva — felvetődhetett bennük a kérdés, hogy miért nem segít Isten. Az orosz papság ugyanis nem sokat törődött a nép gazdasági és szociális helyzetével, ezt nem tartotta olyannak, mint amely a vallás körébe tartoznék. Fontosabb volt számukra a vallási ceremóniák pontos és kínos betartása és végrehajtása, mint az ember a maga általános és részletes életgondjaival.

A kommunizmus, mint nemzetközi és istentelen arcvonal, elsősorban azokat az országokat kívánta fenyegetni, melyeket sikerült megelőzőleg kifosztani, melyekből sikerült mérték nélkül vért venni s melyekben szomorú gazdasági viszonyok mellett könnyebben akadhattak olyanok, akik ezt a sehová sem vivő elindulást követni hajlandók voltak. Így elsősor-

ban Németország, Magyarország, Törökország, Olaszország (Kisemmizett országok közé tartozott, melyet a béketárgyalások alkalmával nem elégítettek ki.), Bulgária estek a veszélyeztetett vonalba.

A kommunizmus nagy körvonalakban kialakulni készülő veszedelmével szemben ösztönösen termelődött ki különösen e most említett országokban egy olyan védekezés, mely évről évre aztán tudatos programmá kezdett válni. Nemzetek, melyek látták, hogy kívülről irányított belső ellenségek faji és vallási gyökereiken át üzenik meg ellenük a nagy háborút, megerősíteni igyekeztek magukat s határozott, önérzetes, komoly ellentámadásba mentek át. Nagyon jól érezték azonban általában, hogy e küzdelemben nemcsak harcolniok kell, le lehetőleg minden időre meg kell szüntetni a hiszékenységre, az elhagyatottságban és szegénységben, alantas tervek végrehajtására alkalmas milliók életében jelentkező bántó tüneteket. Érezték, hogy nemcsak a következmények ellen kell harcolniuk, hanem azon kell lenniök, hogy az előidéző okokat szüntessék meg. Gazdasági és szociális kérdések megoldásával kell összekapcsolni e feladatvállalást.

A történelem ezután lesz hivatva pontosan meghatározni azt a szerepet, melyet a kommunizmuson keresztül a nemzetközi zsidóság és szabadkőműveség magára vállalt. Körvonalaiiban azonban már most is jelentkezik e szerep. Ugy látszik, mintha a zsidóság, mint faj, örök bosszút esküdött volna a Jézusban elinduló keresztény vallás ellen azért, mert annakidején ez életfelfogás és világszemlélet határo-

zottan és megalkuvás nélkül szembehelyezkedett formális és hamisan alkalmazott faji szempontjaival. Annakidején az elinduló kereszténység volt az az áramlat, mely nemzeti szempontból a leggyógyíthatatlanabb sebet ütötte az önző zsidóságon. A kommunizmusban s legújabbban a melléje szegődött más hatalmak halálos játékában a megfenyegetett nemzetek felismerték az igazi mozgató erőket, s ma már bizonyosabban tudják, hogy e világraszóló műveletben a kéz Ézsaué, de a hang Jákobé.

Mielőtt magyar vonatkozásban taglalnók a fajiság és vallás, illetve unitarizmus kérdését, engedjék meg, hogy nagyon vázlatosan elmondhassam, miként van kialakulóban komoly védekezés formájában ez az új élet és lélekírány Németországban, melyet első sorban és mindenekfelett kötelezett nehéz sorsa, hogy új utakon indítsa el nemzetét.

Vannak, akik a kommunizmus elleni harc elindításában országunknak adják az első szerepet, mondván, hogy a huszas évek után itt jelentkezett a leg-erőteljesebben és a legelőször ez a harc. Történetírók megállapították azonban már, hogy nálunk a harc inkább negatív harc volt. Ösztönszerű reakció és inkább csak a tünetek ellen próbált felvérteződni, mint az okok ellen. A szociális felelősségtudat hazánk akkori légkörében nem tudott annyira megizmosodni, hogy ezt a harcot valóban pozitívvá, építővé tegye. Különben is szűk térre szorult tevékenysége. Éppen ezért Németország lelke alakulását több eredménnyel vizsgálhatjuk ebből a szempontból. Más érveink is

vannak azonban, melyek amellet szólnak, hogy ez ország alakulását taglaljuk először.

Oroszország kommunizmusa a vallást, mint olyat gyökereiben kívánta kiirtani. Az Istennel való teljes kapcsolat megszüntetése volt a cél, annak hangoztatásával, hogy Isten nincs. Németországban a belső fertőzés erőtlenebb volt s itt inkább csak a vallás egy formája ellen a *kereszténység* ellen indítottak harcot. A kereszténységben olyan nemzetközi szervezetet láttak és ismertek fel némelyek, mely nem kívánatosan, előnytelenül befolyásolja a német nemzeti élet kialakulását. Ezért e vallás helyett a *pogány-germán* vallást kívánták felújítani. Látni fogjuk azonban, hogy Németország széttagoaltságának legsúlyosabb napjaiban éppen elegenden vallották magukat ateistáknak, istenelleneseknek is.

A német pogányság gondolatának mély történelmi gyökerei vannak. Az irodalomban Goethe nem egy versében találunk olyan utalást, melyekből megállapíthatjuk, hogy a „német legények azért voltak dicősek, mert a kereszténységet gyűlölték ők...” „viaszkodtak sokat, míg a papok meg nem békítették a lakosokat...” Schiller (1815) szerint „A pogány világszemlélet természetszemlélet, költeményeimben tehát ennek adok előnyt. A kereszténység feltevésén alapszik, ezért korlátolt s nem független. Ki tudja, lehet, hogy háromszáz év múlva már nem is létezik. A pogány (nem keresztény) azonban megmarad, míg az emberek emberek lesznek”, Dávid F. Staraus „Die Christliche Glaubenslehre” (1841) című dogmatörténeti munkájában azt igyekezett pontról pontra

kimutatni, hogy a kereszténység egyetlen dogmáját sem vallja már eredeti formájában és értelmezésében s hogy kellő kritika után művelt ember nem mondhatja magát kereszténynek, de egyre több ponton kezdenek arra törekedni, hogy a kereszténység revideálja álláspontját és szakítson régi beidegződöttségével.

Bunsen (1850) szerint a kereszténységnek ki kell bontakoznia a sémi légkörből. Sémi gondolatoknak minősítette a csodákat, a kijelentésen alapuló hitet, a Biblia naív szupernaturalizmusát. A huszadik század elején Arthur Bonus fejtegette a kereszténység germanizálódásának szükségességét, a világháború vége felé pedig F. Delitzsch intézett erős támadást a Biblia zsidó szempontjai és a kereszténység zsidó kapcsolatai ellen. Ugyanígy kerültek pergőtűzbe a kereszténység más tanai is. Pl. a teremtéstörténet s a ráépített üdvtörténet, Jézus istenségének, vagy istenfiúságának hite, a kereszténység tökéletességéről és egyetlenségéről szóló tan, a csodák és a feltámadás kérdése. A teológusok egész sora a szokványos kereszténység ellen beszéltek (Wellhausen, Harnach, Rade stb.).

A nagy háború előtt Drews egy karlsruhei filozófiai tanár felújítva bizonyos vonatkozásban Fichte, Hegel, Lagarde, Roberston Smith eszméit, új reformációt hirdetett. 1917-ben megjelent művében (Frie religion... stb.) adott egy új hitvallást, amely az atya, fiú, szentlélek háromsága helyett Isten, világ és az ember háromságát méltatta.

A háború Németországra vonatkozó következményei olyan keretet biztosítottak e vallásos keresésnek, mely nyugtalan összetételénél fogva lehetővé tette a vélemények eltérése alapján különböző irányban kialakuló csoportok megszületését, de amely nem volt egyelőre alkalmas arra, hogy egy ösztönösen megérezett és megsejtett szükségszerű és rendszeres vallási megújodást életre segítsen.

Független kis vallásos csoportok, egyesületek, szekták alakultak. 1925 június 16-án megtartott népszámlálás alkalmával a keresztény Egyházból kitértek száma 243.464 volt. Ezek egy része szabadgondolkodók néven voltak nyilvántartva. Ugyanekkor a vallástalanok, vagy istenellenesek (ateisták) száma egy és félmillióra rúgott (e számban nem szerepelnek a gyermekek, sőt a legtöbb esetben az asszonyok, mint családtagok sem). Az 1933. június 16-án végzett népszámlálás a német nép feltűnő atomizálását, tagozódását mutatja. Ezt a tagozódást, ha vallási szempontból vizsgáljuk, megállapíthatjuk azt, hogy bizonyos nyugtalan keresés láza tartja fogva ezt a népet. A világháború mély, letargikus élményei a nemzet társadalmi és gazdasági legyengülése fájdalmas prizmáján szintelen sugárzásban bomlott szét a német nép. Az alábbi statisztikai adatok különösen szemléltetően igazolják azt, hogy ez a nemzet a kereszténység lényege felől elkezdett igazán komolyan gondolkozni.

Az 1933-as statisztika szerint az evangélikusoknak 148, a külföldi evangélikusoknak 75, az ó-lutheránusoknak 27, ó-reformátusoknak 13, hernhurtiak-

nak 13, memonistáknak 9, baptistáknak 9, metodistáknak 6, más szektáknak 51, bibliamagyarázóknak 63, mormon szektának 9, racionalistáknak 21, okkultistáknak 10, katolikus árnyalatoknak 17, ó-katolikusoknak 16, zsidóknak 23, világnézeti csoportoknak 13 (árja és germán jellegű), más változatú csoportoknak 83 szervezett csoportjuk volt, míg a semmiféle csoporthoz nem tartozók 83 (még ezek is ilyen sokféle) csoportban voltak kimutatva.

Tudnunk kell azt, hogy e népszámlálás előtt két évvel (1931) Röhm, a nemzeti szocializmus nagy propagálója, Hitler lelkes munkatársa kijelentette, „a kereszténység a második évezred végével élete végéhez ért”. A nemzeti szocializmus diadalra indulásának idején mindinkább előtérbe kerül az „egy nép, egy birodalom, egy vallás” gondolata s ennek megfelelően elsősorban azt célozták, hogy a katolikus és lutheránus egyházi csoportokat egyesítsék. Ha a fenti statisztikára tekintünk, azonban ezt megelőzőleg egy olyan óriási feladatot pillantunk meg, mely egymagában is elegendő volt. Azt ugyanis, hogy e felekezetek körén belül mutatkozó csoportnézeteket egyeztesék. Ennek az elvégzése nélkül gondolni sem lehetett a teljes vallási egyesítésre. A germánizáló törekvések céljait szolgálta pl. egy ilyen hitvallás:

„Isten engem németnek teremtett. A németség Isten adománya. Isten is azt akarja, hogy a németségért küzdjek. Ez a hadiszolgálatom nem azt jelenti, hogy erőszakot teszek keresztény meggyőződésemen, hanem azt, hogy Istennek engedelmeskedem. A hívőnek joga van fellázadni az állam ellen, ha az állam

a sötétséget terjeszti. Ugyanilyen joga van a lázadó-záshoz egyházi hatósága ellen is, ha az nem ismeri el feltétlenül a nemzeti ébredés jogát. Német ember számára az Egyház oly hívők egyesülete, amely a keresztény Németországért való küzdelemre kötelezi magát. A német keresztények vallási mozgalmának az a célja, hogy egy evangélikus német birodalmi egyházat hozzon létre. Hitler Adolf Németországa felhívást intéz az Egyházhhoz, az Egyháznak hallgatnia kell a felhívásra."

Az „egy nép, egy birodalom, egy vallás” jelszóhoz 1933 után hozzákerül az „egy vezér” kifejezés is. Mindenki azt hitte, hogy a pogány germánizmus sorsa eldőlt, még pedig előnyösen, ha Hitler uralomra jut. A valóság pedig az, hogy a Vezér nagyon tapintatos volt ebben a kérdésben. Bizonyára érezte, hogy amit a nagy német gondolat megálmodói a kereszténységben mint olyant kifogásolnak, mely a nemzeti erő kibontakozásának, a dinamikus belső erő kifejtésnek akadályja lehet, az nem a kereszténység lényege, hanem csak külsőleges máza. Talán ez magyarázza meg azt a tényt, hogy 1934. aug. 17-én magát a „pozitív” kereszténység alapján állónak jelenti ki. Katolikus létére nem kíván sem egyik, sem a másik felekezet javára megnyilatkozni, hanem így szól: „A nemzeti szocialista állam a pozitív kereszténységhez tartozónak vallja magát. Én igazán arra törekszem, hogy a két nagy keresztény felekezet jogait megvédjem, tanításaiknak megtámadását megakadályozzam s hogy kötelességeiket a mai állam felfogásával és követeléseivel összhangba hozzam”.

Az úgynevezett német keresztények (a pogány irányzat) egyelőre megelégedtek azzal, hogy biztosítva látták a fajgondolat befolyását a keresztény felekezeteknél s azzal megalapozva gondolták a további fejlődés lehetőségét. Hogy nagy vallásos átalakulásoknak kell jönniök, azt Hitler többször hangoztatta, de hogy ezek mikor jönnek el és hogy ki által, annak a találgatását elhárította magától. 1934 végén sokat emlegették két nyilatkozatát. Az egyik ez volt: „Kedves Doktorom! Egyszer csak eljön az a bizonyos ember, aki az egyházat mereformálja. De az sem én nem leszek, sem ön nem az. Valamikor eljön. Talán tíz év múlva, de az is lehet, hogy csak száz év múlva döngeti meg valamelyik templom ajtaját.” A másik nyilatkozata ennél is fontosabb s így hangzik: „Ha nem jön valami vallásos megújulás, akkor hiába való minden rendezkedés. A végső igazán mély megújulást politikai vezetőktől hiába várjuk. Mi csak kis Jánoshoz (Keresztelő) hasonló személyek vagyunk. Én is Krisztust várom.”

Az új vallási reformáció nagy gondolata, annak a reformációnak a gondolata, mely teljesebb és általánosabb életmegújulást képes hozni, mint egy bővópatak, egyidőre eltűnt a közérdeklődés színteréről. Nagyobb, kézenfekvőbb kérdések átmeneti megoldásokra szorították, de erős a meggyőződésünk, hogy az idők közeli teljességében előtör s eleven, szemtől szemben álló kérdésévé válik nemcsak a német nemzetnek, hanem bizonyára a magyar nemzetnek is.

1517-ben a német föld termelte ki az első nagy vallási reformációt s Magyarország akkor sem tu-

dott érzéketlen maradni azzal kapcsolatban. Bizonyosra vehetjük, hogy most sem maradhat. Nem azt jelenti ez természetesen, hogy lemásol ez a nép valamit, ami esetleg lelkének idegen. Nem. Csak azt jelenti, hogy itt bent a reformokat ellenzőket meggyőzni nem lehet addig, míg egy szomszédos nagy nép a maga példáján át számunkra is megteremti a lelki feltételeket egy ilyen szükségszerű belső újuláshoz.

Ezért hozakodtam elő most ezzel a kérdéssel, ezért szeretném, ha még idejében csinálnánk számvetést magyar életünkön belül s mérnök fel önhelyzetünket a fajiság és vallás, a fajiság és az unitarizmus kapcsolatban. Ha valakit érdekel ez a várható lelki feszültség, ez a vallási irányalakulás, akkor elsősorban minket érdekel. Megállapíthatjuk ugyanis, éppen a német példából, hogy a fajra, mint ősi forrásra való visszavágyódás tulajdonképpen a régi, dogmatikus kereszténységtől való megszabadulási törekvés, öntudatlanul vágyódás egy olyan tisztább, valószínűbb, reálisabb életszemléletű, de mégis abszolút ideálistikus kereszténység után, melyet ezidőszert az unitarizmus képvisel.

E társadalmi események, szellemi áramlatok, lelki töprengések és vallási vágyódások idejében újra kísért az unitarizmus „jövő vallási” jellege. Nem szeretnők azonban, ha a végtelenségig kitérne a gondolkozó magyar társadalom az unitarizmus életformáló, reális szemlélete és hite elől azzal, hogy azt évtizedeken át újra meg újra a „jövő vallása” jelzővel látja el. Ha több mint félszázaddal ezelőtt Jókai Mór, Kos-

suth Lajos, Barassai Sámuel ilyen vallásnak minősítették ezt a történelmi multtal rendelkező, magyar földön életretámadt, tiszta jézusi hitet tükröző vallást, talán megértjük. Akkor az általános koreszmék mások voltak. Most azonban ez elől a kérdés elől nem szabad már tovább úgy kitérni, hogy valamikor a „jövőben” lesz ez vallása az emberiségnek. Megfelelő módon kell foglalkoznia a magyar gondolkozó társadalomnak e lényeges kérdéssel annál is inkább, mert amint látni fogjuk, vannak olyan sajátosan magyar szempontok, melyek az általános korfelfogáson túl is aktuálissá, vagy inkább halaszthatatlanul időszzerűvé teszik a vallás és a faj kérdésének felvetését és megvitatását.

Baráth Tibor, a kolozsvári Tudományegyetem „Dr. Kovács István”-ja írja kis „Magyar Törtéret”-ében (180 l.) „Az Osztrák-Magyar Monarchia elbukásakor első pillanatban fel sem foghattuk annak a politikai ténynek óriási horderejét, hogy országunk Mohácsnál elveszett függetlensége önkbe visszahult. A nemzet a legfelsőbb fokon is újra kezébe vehette sorsának egész irányítását, kül- és belpolitikai tekintetben egyaránt”. A trianoni fájdalom tehát egy régen elveszett kinccsel ajándékozott meg minket, magyarokat. Ha erre öntudatosan csak későn is jöttünk rá, ösztösen azonban elindult bennünk egy folyamat. Ebben a könnyes, tragikus függetlenségben, melynek egyelőre csak negatív tartozékait élvezhetjük, mely csak egyedülvalóságunk sokszor kétségbeejtő tudatát elevenítette fel szüntelen, elkezdődött a magyar önmegismerés útja. A fejbevert nemzet alélt-

ságából, erőtlenségéből emelkedni csak azért tudott, mert érezte, hogy amennyiben önmaga nem próbál önsorsán segíteni, másoktól ugyan megsemmisülhet. Ha pedig önmaga erejére látszott szorulva lenni, természetesen adódott a feladat: megismerni, meglátani, felmérni, meghatározni önmagát általánosságban és részletvonásokban. Az általános európai nacionalizmus is, mely határozottan erősödésnek indul a nagy háború után, kedvez ennek a magyar nemzeti vállalkozásnak, ennek a kutatásnak. Megteremti e munka számára a kedvező légkört. Nemzetünk számára azonban csak azok a nemzeti törekvések, fajiságunkban való megerősítési szándékok válltak és vállnak hasznára és igazán előnyére, melyek sohasem hagyják figyelmen kívül és nem tévesztik szem elől, hogy sajátos magyar problémáink és kérdéseink vannak, akik nem recepteket, kész előírásokat kívánnak alkalmazni, hanem akik tudatában vannak, hogy az európai nacionalizmus sohasem szabhatja meg nemzeti kialakulásunk lényegét, ennek legfeljebb jótékony lökést adhat. Csak azok a nemzeti törekvések lesznek az áldásosak, melyek az egyedül maradt magyar nemzet belső fájdalmán keresztül alakították ki tennivalójuk irányát és vonalát. Akik nem azért kívánnak tenni valamit, mert mások is tesznek és nem úgy kívánnak tenni valamit, ahogy mások tettek, hanem a magyar sorsfordulat tragikus mélységeiben elmélyedő lélekkel járnak azért, hogy valami sajátosan magyar nagyszerűt alkothassanak.

Kétféle magyar fájdalmat termelt ki a trianoni helyzet. Az egyik az, amely a „Csonka” hazában ma-

radt, vagy ide jutott magyarságban fájt, a másik a kisebbségi sorsban élő magyarok fájdalma volt. E két fájdalom intenzitása felett nincs mit vitatkoznunk. Keserűbb, kínosabb, megszégyenítőbb, fájóbb fájdalom volt az, melyet mi viseltünk el, idegen uralmak alatt. Mind a két fájdalom megteremte azonban a maga történelmi értékű gyöngyét. Az egyik szerény keretek között ugyan, de tudott cselekvő magyar munkát végezni, tudott nemcsak önmagáért, de az egész magyarságért is munkát végezni. Különösen elvi síkon tudott nagyobb eredményeket felmutatni azáltal, hogy a magyar nemzet létproblémáinak előtérbe nyomulásával elindíthatta azt a komoly tanulmányt, mely a nemzet „karakterológiáját” kereste. Könyveket írhatott, tanulmányokba kezdhetett s általában irodalmat teremthetett fájdalmában a „mi a magyar?” kérdésének. A másik inkább passzív szerepet vállalhatott. Befelé volt azonban annál nagyobb magyar. Hangtalanul és látható jelek nélkül kellett megélni magyarságát. Naponként eszébe jutatták, hogy magyar s így még ha nem akarta volna is minden ébredéskor eszébe kellett jusson, hogy magyar. A kisebbségi sorsban élőknel eldőlt évtizedek alatt, hogy „ki a magyar”. Lemondások, meghurcoltatások, általános elnyomatások alatt, köny, vagy éppen vér jegyében alakult ki a másik gyöngy. Ebből a magyar élményből mind több vegyül most össze az elméletivel s ma már semmi fel nem tartóztathatja a nemzet életének e történelmi élmények benyomásai alapján való megteremtődését. Ezer évig éltünk már e honban, de soha a történelem rendjén

olyan ösztönösen nem éreztük még szükségét az önmagunk módszeres megvizsgálására, mint ma. Érdekes, hogy amikor mégis felvetődött a történelem rendjén egy-egy pillanatra az önismerés kérdése, az mindig akkor volt, amikor a magyarság önérzése valamilyen okból bizonytalanná vált, vagy amikor veszélyeztetve érezte magát a nemzet. Ez alkalommal is ugyanazok a nemzetlélektani erők indították be a munkát, most azonban ösztönösen sok a tudatos e munkában. A 18-as események igen világosan állították a nemzet elé, hogy magyarságunkban milyen belső veszedelmek lappanganak, úgy, hogy könnyű volt felismerni a helyes tenni valót. Könnyű volt a már fejlettebb önkritikával rendelkezve, rádöbbeneni a milliókat a faji gondolat feltétlenségére.

A vér mithológiája különösebb hódítást nem tett a magyar nemzeten belül, azonban a világháború után egészen természetesen új értéket kezdett kapni a „vér”. A vérben legyengített nemzetünk mind szélesebb és szélesebb rétege kezdett vonzódni a faj gondolatához s általában azokhoz a nagy nemzeti problémákhoz, melyek a fajiság megerősítésével jelentkeztek. Mind jobban terelődött a figyelem azok felé az égető népi kérdések felé, melyek egyes tanulmányokban szinte forradalmi hangot ütöttek meg, amikor felfedezéseikben a nemzet egyeteme elé tárták, hogy mit hanyagoltunk el, mit nem végeztünk el. Mit prédáltunk el saját erőnkől és saját vérünkől. A magyar nép elhanyagoltságának és elfelejtettségének megdöbbenően lefestett képei megrázzák ezt a

népet és komoly elhatározások születtek ennek elrendezése érdekében.

Még mindig akadtak ugyan nemzetközi színekben látó és formák közt ítélkező magyarok, akik a nacionálizmus tudományát komoly szemrehányással illették — mondván, — hogy a nacionálisták azt hangsúlyozzák, ami az embereket elválasztja, ahelyett, hogy szellemi kapocs s egyesítő erő gyanánt jótékonyan működne ebben a szétszórt világban. A magyart azonban nem érheti ilyen gyanú. Meg van győződve a maga kicsinységéről. Nem akarja elválasztani magát senkitől, tudja, hogy úgyis túlságosan elszigetelt, tudja, hogy földrajzi, politikai (geopolitikai), faji mivoltában e legegységesebb nép a világon. Ha nemzeti alkatát keresi, ha nemzeti bélyegeit kutatja, jellemét akarja megismerni, azzal éppen a lelki kapcsolatot keresi, az egységet, mely minden magyart összefűz, azt a kevés embert a világon, aki magyar. És e megteremtett egységes nagy nemzeti összefogáson át munkálni kívánja az egyetemes emberi jólétet. Sajátos színt és tartalmat kíván adni az „emberség” fogalmának. Ezt a munkát azonban senki sem nevezheti szétválasztásra való törekvésnek.

Felmerült most már a kérdés: vannak-e a magyar embernek, a magyar nemzettestnek olyan speciális testi jegyei, jellemző tulajdonságai, amelyek őt megkülönböztetik a világ minden más emberétől, minden más népétől?

A svéd Retziusnak, a híres anthropológusnak száz évvel ezelőtt megkezdett ezirányú kutatásait

folytatva az anthropológia kimutatta, hogy egyfelől nincsen egyetlen testi bélyeg sem, amely magábanvéve csak egy bizonyos mebercsoportnak volna kizárólagos sajátja, azt minden más néptől megkülönböztető speciális bélyege s másfelől, hogy minden embercsoporton belül a különböző testi bélyegek az egyes egyéneken a legszeszéyesebb variációkat tüntetik fel.

Elég kimennünk valamelyik magyar faluba s az embereket ott alaposan szemügyre vegyük, hogy lásuk, miszert az egyes testi bélyegek (termet, szem, haj és bőrszín, a koponya, arc, orr, száj, áll alakja, a testtartás stb.) egyénekenként a legszeszéyesebb variációkban fordulnak elő s hogy egymás mellett áll az alacsony, közepes és magas termetű, kék, szürke, zöldes, sárgás, barna és fekete szemű, a szőke, barna, fekete és vörös hajú, a kicsiny, közepes, nagy pisze, egyenes, sas héjja, rövid, hosszú, keskeny, széles, alacsony és magas fejű és így tovább.

Minél inkább belemélyedünk a vizsgálatokba s minél több embernél tanulmányozzuk azt, az egyformaság, az egytípususág helyett mindinkább a sokféleség, a variációk és kombinációk óriási száma tűnik szemünkbe s végül is elkeseredve hagyjuk abba a kutatást.

Az emberiség ugyanis a népek mellett és gyakran azokon belül és felett inkább az együttöröklődő szomatikus bélyegek által jellemzett természetes embercsoportokra, az úgynevezett rasszokra tagolódik. Más tehát a rassz és más a nép. A rassz a természet erői által az öröklés anyagában létrehozott öröklődő

variációkból, mutációkból kiválogatódás és elszigetelődés útján létrejött egy csomó együttöröklődő testi és lelki bélyeg által jellemzett és minden más hasonló csoporttól különböző emberi alakcsoport, melyen belül az egyének eredetileg azonos örökségűek. Ezzel szemben a nép a történelem eseményei által létrehozott és irányított olyan biológiai életközösség, melynek van összetartozástudata, csoporttudata s amely a huzamos együttélés által és alatt termeli ki öröklődő testi és lelki sajátosságait és az ezerféle millió bonyolult kölcsönhatása alapján jellegzetes veretet, kulturát, szokásokat, életformát és hagyományokat visz magával.

A rasszjellegek szülőktől gyermekekre öröklődnek, a népi bélyegek viszont nemzedékről nemzedékre hagyományoztatnak.

Az emberi kultúra haladása, a népek izoláltságának megszűnése, a különböző faji sajátosságú népek ezerféle békés és háborús érintkezése, szétválása és egyesülése tehát természetszerűen odavezetett, hogy a népek rasszbelileg mind kevertébbek lettek s ma minden nép, de legfőképpen a kultur népek bonyolult rasszmozaikat alkotnak. Ilyen tarka rasszmozaiknak látszik a magyar nemzet is.

Még mielőtt ideérkezett kiszámíthatatlan keveredésen ment át ez a nemzet. Lehet, hogy a keleti házában egybeolvadt rasszok mind rokon rasszok voltak, ahogy némelyek állítják és hiszik, lehet azonban, hogy egymástól elűtő jellegűek voltak. Itt más rasszfajtákat talált s ezekkel is keveredett. Történelme rendjén mesterségesen, vagy természetesen idegen

raszok érkeztek bele. Nemzeti létén átvonult sok pusztító hadjárat sokszor megritkította sorait s a pótlás vagy természetes úton, vagy mesterséges telepítések útján történt. Ma Bartuc szerint, a kiváló magyar anthropológus szerint az alábbi nyolc fajta raszelem kb. ilyen sorrendben és százalékban található a magyarságban:

1. Turánid és alföldi rasz . . .	25—30%
2. Keleteuropid „ . . .	20%
3. Dinári „ . . .	20%
4. Alpi „ . . .	15%
5. Turánid „ . . .	4—5%
6. Mongolid „ . . .	4—5%
7. Nordikus „ . . .	4%
8. Mediterrán „ . . .	1%

A magyar tehát kevert faj, nem két, három fajtának egyesüléséből keletkezett, mint pl. az angol, hanem számtalan apró fajtöredéknek egyetlen erősebb törzshez való beolvadásából. A nép még idejövetele előtt erős keveredésen ment át, itt pedig ezer esztendőn keresztül szakadatlanul rajta szűrődött át a germán, szláv és török néprétegek közlekedése. Ravasz László szerint (Mi a magyar?) „Ma már nem lehetne megmondani, hogy a legtisztább és legtörzsökösebb magyar rétegek közül is melyik volt merőben idegen származású”.

Szellemiek, lelkiek terén a magyar megismerése még nehezebb. Nem is igen vannak e vizsgálatokra alkalmas, kialakult módszerek. Az olyan általánoságban mozgó leírásokból, hogy a magyar tüzes, ké-

nyes, büszke, egyenes, becsületre vágó, nagylelkű, szabadságszerető, vitéz, szereti a bort és a szép lovat s a fáradságot nyakasan győzi — nem tudunk sokkal meggyőzőbb képet kapni, mint a testi típusára vonatkozó azon néphit alapján közszájon forgó megjegyzésből, hogy „se nem szőke, se nem barna, az az igaz magyar fajta”. Általában minden nép ad a fentihez hasonló jellemzést magáról. A szerb is becsületesnek, bátornak, egyenesnek tudja magát, a cseh is s talán még a román is.

A majdnem három évtizedes vizsgálatok rendjén kiderült, hogy lelkibélyegek, szellemi tulajdonságok éppen úgy, mint a testiek, szintén kétfélék. Egy részük velünk született, öröklődő s ezek a testi raszjellegekkel állanak szoros kapcsolatban, más részük egyéni szerzemény s az ezerféle millió hatásának köszöni eredetét.

A mai magyarság az európai raszkörbe tartozó különböző eredetű és ősiségű öröklésvonalnak, raszelemeknek igen bonyolult összeszövődése, amelynek váza, főanyaga ma is a honfoglaló magyarok által hozott örökséganyag. A magyar nemzetet, mint biológiai és szaporodási körön belül élő, egymással állandó kereszteződésben levő vérrokon egyénekben generációról, generációra öröklődő sajátos raszbeli összetételű testi és lelki öröklésanyagának a történelem évezredes sodra és a magyar hazának adott természeti és társadalmi miliője által megszabott manifestálódása az, ami a magyar lényegét adja, ami a magyart a világ minden más népétől megkülönbözteti.

A magyar lényeknek tehát három alaptényezője van. 1. A speciális testi és lelki raszbeli összetétel. 2. A történelem által létrehozott és irányított biológiai életközösség és 3. a magyar haza állandó miliója.

Ezen alaptényezők figyelembevételével vizsgálták e nemzetet különösen az utóbbi három évtizedben s vizsgálják folyamatosan ma is.

E nagy önismretre való törekvés rendjén felrajzolódott a magyarság előtt önmaga. Láta önmagát a messzi keelti tájakon, nagy vizek partján, mint őrtálló lovast, ki bátran és keményen, tisztaragyogású szemmel kémlelte a tájat. Láta önmagát, mint vándort, akit a rege csodaszarvasa messzi vidékeken át, igérettel hívott. És láta önmagát, mint bujdosót. Ezek alapján bizonyos tragikus sorsszemlélet alakul ki benne. Érzi, hogy alig telepszik meg ezen a tájon, bujdosás lesz osztályrésze. Testét örökké sebek borítják, tagjait folyton a széthullás veszedelme fenyegeti. Van történelmének olyan szakasza, hogy minden magyar magányos, elárvult strázsa, sokszor maga sem tudja, hová és kihez tartozik. Ez a magyarság sorsa négy évszázad óta. Ebben az örökös hanyattatásban olykor hontalanná, valóban szellemi bujdosóvá vált. Saját hazájában kiszámíthatatlan erők játéka folytán nagyon sokszor nem talált otthon. Pedig a magyarság bár keletről jött, minden vonatkozásában itteni nép. Ha van nép és ország között mély összefüggés és lelkikapcsolat, bizonyos megvan ez a mi népünk és országunk között. E hegyektől körülvevett ország minden része résztvevett e kapcsolatban. Hegyei, vizei, fái, bokrai, éghajlata,

nappalai és éjszakái, minden, ami jellemzi ezt a szép kerek, hegyek koszorúzta területet, hozzájárult ahhoz, hogy ez a nép összeszövődjék e tájjal. Azt mondhatnók, hogy ez a terület a magyar lélek szülőágya, ez a magyar vér vegyítő edénye.

E meleg összedobbanás ellenére is sokan felfedeznek e nép alapérzésében egy megrázó élményt. A testvértelenség érzése, a népi magány érzése ez. Olyan geopolitikai környezetben látja önmagát, mely akaratlanul is emlékezeti rokonalanságára, vagy legalább is arra, hogy rokonai tőle messze elszakadtan élnek. Vannak, akik ezt a magyar alapérzést művelődésünk egyik mély ellentmondásából eredeztetik. A magyarság életcélja — mondják, — hogy önmagát kifejlessze. Alkotó erői azonban nem fejlődhetnek szabadon. Mint később érkezettnek egy már kialakult, kész világképhez kellett igazodnia. A mintakép túlságosan is élő és nyomasztó, hogysem a tanítvány legyűrhetné s a magyarság igazán önmegtagadással lett európaivá, s nem egyszer béklyónak érzi ezt a szellemi hűbériséget. Fegyelme belátása keresztény és eur. pai, emlékezete és vágya azonban az európai kultúra előtt, vagy alatt élő erők szövetségét keresi. Műveltségével otthon érzi magát nyugaton, de ösztönében a magányosság, az útattévesztettség érzései nyugtalankodnak. Hogy a magyar mégis kitartó erővel, olykor lelkesedéssel, tűzzel tud neki-fogni egy-egy új vállalkozásnak, onnan van, hogy nyugtalan lelke pereme alatt egy mély és újat még mindig nem találó pátriotizmus mozdul. Egy olyan magyarság, mely forr és ég s amelyik nagy nemzeti

földrengések idején vulkánikus erővel csap elő, de amelyik ugyanakkor egy valóságos és erős érzés is, sőt nem egyszer valláspótlék is. Ezt az eleven alapérzést, e benső magyarságot, mint kézzel szinte megfogható népi valóságot és jelleget fontosnak, sőt döntőnek kell tartanunk a magyar élet további alakulásánál.

A helyzet ugyanis az, hogy a magyar önismerés, a kutatás azzal a gondolattal, azzal a tudatos, vagy inkább ösztönös szándékkal indult el, hogy megmaradó erőiben találjon magára a nemzet és támadjon újra a második ezer év küszöbén. Szinte kívülről, önmaga élő, eleven tapasztalásától elvonatkoztatva tanulmányozta önmagát, maga elé terítette önmagát s ha kellett mikroszkoppal, ha kellett etnográfiai, társadalmi módszerekkel, vagy lélektani úton kereste önmagát. Ez a mohó keresése azonban mire vezetett? Mi az eredménye ennek?

Kitűnő, hogy az egység, a közösség kialakítása a magyar nemzeten belül súlyos és nehéz feladat. Most döbbsen igazán rá a nemzet erre a szükségesre, de e rádöbbenéssel egyidőben meg kellett állapítsa, hogy tagolt, összetett egység. A raszok, jelleg, vallások, a történelem nehéz küzdelmei következtében szükségessé vált külső, idegen elemek kiegészítődése révén még mindig mozaikszerű s talán éppen ezért volna mérhetetlen szükség valami meleg, lelki malterre, összetartó lényegre, mely kinnal és küzdelemmel összehordott, átmentett népi és nemzeti építőanyagokból fel tudja építeni az egységes magyar nemzeti közösséget. Kellene most valami, ami

kiegyenlítse benne azokat a széthúzó vonásokat, elmentmondásokat, melyekre rámutattunk s melyek a nagy kialakuláshoz, kibontakozáshoz, a naggyálevéshez szükséges erőket lekötve tartják.

G. A. Smith kis vallásos esszéi egyikében azt mondja, hogy a vallás nem egyéb, mint harmonia teremtés egyfelől, az egyénen belül, másfelől pedig az egyén és környezete között. Ugyanő mondja, hogy a vallás igazi feladata a teremtés. Az ember belső megteremtése, annak az embernek a megteremtése, mellyel aztán a közösség megalkotható. A lélektan mindezeket túl azt is kimutatta, hogy a vallás és ösztönök között szoros és döntő kapcsolat van.

Ezekben a megállapításokban mutatkozik bizonyos olyan lehetőség, melyet a magyar nemzetnek nem szabad ezekben az időkben figyelmen kívül hagyni. A lehetőség, mely belső harmoniát teremthetne, a vallás felé mutat, ugyanakkor azonban az is bizonyossá lesz, hogy az ember vallása igen szoros kapcsolatban van ösztöneivel. Olyan összetételű vallás, olyan veretű lelkieligazodás szükséges, mely a nemzet, a nép, a magyarság vérével és életével tud összesimulni s amely így sajátja lévén, képes megteremteni a szükséges belső összhangot, a népet, a nemzetet naggyá tevő erőt.

Amikor a nemzet minden erejére szükség van, amikor a történelmünk úgy alakul, hogy fennmaradásunkért nagyon egymás mellett kell maradnunk, akkor mindenkor elválaszthatatlanul ölelkezik a vallás és a magyarság. Trianon után akár a passzív magyarság (kisebbségi sorsban), akár az aktív ma-

gyarság (a Csonka hazában) életében tapasztalhatuk ezt. Forrón összetudott dobni ez a kettő s kitudta termelni a szükséges derülátó, reményteljes hangulatot és tevékeny erőt.

Hogy milyen álláspont alakul ki a tulajdonképeni magyar fajelmélettel kapcsolatban, azt nem tudjuk, nem is egészen a mi dolgunk. Valószínű azonban, hogy sem biológiailag, sem lelkiileg, sem szellemileg nem áll ezentúl érdekében a magyar fajnak a további keveredés. A tizenhárommillió magyar alapanyag a vele való helyes és okszerű, gondoskodó gazdálkodás mellett már elég a nagy magyar nemzet kiépítéséhez s ha nagyobb katasztrófa nem éri ezt a népet, ebből kifejlődhetik az óhajtott húszmillió magyar. Ne keveredjen tehát tovább a magyarság. Meglévő sokszínű alapanyagát az ősi erő átütő jellegével átítatva tartsa meg s ez legyen a materia, melyből kialakul a nagy magyar nemzet.

Ez alapanyag azonban önmagától nem fog nagy nemzetet teremteni. Ahhoz, hogy lendületbe jöjjön s köznapi bugdácslása helyett teremtőerejűvé, dinamikusává, önmagát felülmulóvá lehessen, olyan szellemi, világnézeti telítődés, segítség, állandó támogatás szükséges, melyet eddig ez a sokat hányatott, olykor önmagával érthetetlenül meghasonlott nemzet a maga átteremtésére még nem alkalmazott.

Ennek ösztönös megérzésében fordult a mi nemzetünk, mint a német nemzet ezekben az esztendőekben a faji vallás gondolatához s ennek jegyében többen elég erővel nyúltak a pogány magyar vallás taglalásához.

A világháború után az egész Európában a „keresztény szolidaritás elsüllyedt eszméje helyett mind melegebb fény sugárzik fel a szívekben az Isten képe után — mondja egy magyar gondolkozó. — A tanok, a rendszerek helyett maga az Isten eleven erejének hatása és megnyugtató lényege a várt, óhajtott szükség. A magyar nép mindig úgy érezte, hogy lendületét, dinamikus erejét egyedül és kizárólag az erős, gondviselő Istennel való kapcsolata rendjén szerezheti meg. Támadt olyanérzése nagy küzdelmek után, mintha valami lelassítaná, lefogná, lekötné. Az utóbbi időkben ezt a keresztény orthodoxyában rejlő, elvont s a valóság lényegétől olykor távoleső tételeiben nyugvó különös konzervativizmussal magyarázta. Olyan vonásokat fedeznek fel ezekben a tanokban; részleteiben és általánosságban, melyek a természetes emberi erők tempóját a maguk tevékeny kibontakozásukban hátráltatják. A kereszténységnek orthodox dogmái magyar vonatkozásban is közömbösíteni törekedtek a fajban rejlő impulzív, lázas, öntevékeny erőket. Az a teológia, mely ezt a kereszténységet táplálta, az Újtestamentomban található azon irányzathoz áradt ki, melyet páli teológiának neveznek s mely inkább az emberi gyengeségekre kívánta felépíteni tanát. Vagyis az ilyen beállítású, a páli beállítású vallások erőssége — ha lehet így mondani, — az ember eredendő gyengesége volt. Az ember új körülmények, friss, történelmi erők, átmódosult életszemlélet következtében minden valószínűség szerint a meredt, élettelenül vállt dogmatikus kereszténység helyett, a száraz tan helyett élményei

eleven ütemének benső kényszere folytán az új kereszténységet helyezi szervesen beindítandó élete lelkéül. Azt a kereszténységet, mely lelkiségét, világszemléletét az ember képességére, arravalóságára, erejére s nem bűnösségére, hitványságára és képtelenségére fogja felépíteni. Valószínűleg minden nemzet, de a magyar nemzet bizonyosan nemzeti szempontok helyes lemérése alapján rendezkedik be az új életbe s berendezkedéséhez feltétlen szüksége van arra, hogy az életszínű vallás tiszta táplálékaival éljen. Egyik történészünk szerint: „A vallás és nemzeti érzés a tizenhatodik századdal kezdődő zivataros századokkal válik az egész magyarság eltörölhetetlen élményévé”. Ha e szellemtörténeti megállapítás pillanatában a gondolkodónak nem is volt lelkében, mi büszke öntudattal kell megállapítsuk, hogy Dávid Ferencünk élete és munkája erre az időre esik. Ez az az idő, amikor az elfojtott, félreparancsolt magyar alapérzelem, melyet a nyugati kereszténység tudatosan és öntudatlanul halványított, szintelenített, leértékelt, most újra feltör s egy félezredév után mintegy önmagára talál a másfélezer esztendő óta lekötött tiszta jézusi eszmék szépségében. Az elnyomott magyar lélekstílus, a közvetlen, őszinte Istenkeresés, a kertelésnélküli, felesleges ceremónia nélküli vallásos bekapcsolódás csak akkor történhetik meg, amikor az első zsinatok labirintusában elveszített, vagy inkább elvágott jézusi vallásfonalat a fejlődő reformáció újra felveszi s így felfakassza azt a dús életáramot, mely teremtő erejével a nemzetnek eddig is felmérhetetlen szolgálatot tett.

A tisztult, unitárius kereszténységben, a XVI. században a magyar nemzet ismét megkapaszkodik Istenben. Ezt az ösztönös szövetséget századok alatt sokan próbálták vagy fondorlattal, vagy nyílt erőszakkal megsemmisíteni. Minden vallásunk ellen harcoló, különösen azért tudott szenvedélyesen erőt kifejteni ellenünk, mert bizonyosan látta, hogy e szent szövetségben megépülő erők kiteljesedésük idején végzetesen fogják befolyásolni mindazokat a kezdeményezéseket, melyek a benső, meggyőző szellemi tartalom helyett a külső színekben és keretekben mutatkozó monumentális méretekben jelentkező hatalmat tették vallásuk alapjává. Ezt a szövetséget, kapcsolatot azonban széttörni, megsemmisíteni nem tudták és nem fogják tudni sohasem, mert a legegyszerűbb törvényszerűségeen alapul. A mértan szabályai szerint két egymástól távoleső pont között a legrövidebb vonal az egyenes vonal. Az Isten-ember viszony elképzelésében az unitárius felfogás egy ilyen lelki mértani törvény alapján született meg. Az unitárius ember nem közbenjárók sorozatán, kanyarodókkal, kitérőkkel találkozik Istenével, hanem közvetlenül, egyesén. Önmaga kell megteremtse az e találkozáshoz szükséges erőket s a találkozás annyiban lesz eredményes, az emberre nézve termékeny, amennyiben kellő odaadással, minden rendelkezésére álló képességét latba vetette a találkozásnál. Mások érdekei, mások munkája, vagy éppen vére édes keveset számít akkor, amikor én, saját életemmel kell bizonyosságot tegyek önmagam mellett, ahhoz, hogy Isten érdemesnek tartsa szobaállni velem.

Amikor ezekben az évtizedekben a magyarság felismerte történelme rugóit s amikor kellőleg kialakult benne az, hogy elsősorban egyedülvalóságában, önmaga erejében épülhet fel új beállítású élete, nem kétséges, hogy milyen tartalmú életszemléletet sugárzó vallást keres majd magának. Ez a nemzet tudja, hogy eddigi élete rendjén használt lelkiutavaló eleddig sok történelmi zsákutcát ajándékozott neki, sok hiábavaló tépelődéssel látta el. Érzí az is, hogy nagy nemzetté kell lennie, vagy mindenestől elpusztul. Tudja, hogy az új történelem versenyporondján elkövetkezendő időkben olyan versenytársakkal találkozik, melyek mindent elkövetnek most, hogy életdinamikájukat általános munka és teljesítményük iramát felfokozzák s azt lendületessé tegyék. Nincs veszíteni való idő. Nagy átértékelések idején igazán történelmi felelőssége tudatában rendbe kell hozza a nemzet saját lelkét s elsősorban meg kell állapítsa, hogy miként rendezi be lelkiéletét ahhoz, hogy az örökké tartó nemzeti küzdelemhez mindig a legidejében, a legtöbb erő ömöljön belé a minden létezés forrásából, Istenből. Nem mindegy az, hogy harcos élet-szervezkedésében mennyi gondot fordít arra a lelki-szellemi olajvezetékre, mely nélkül a küzdelem életirama feltétlen eláll. Ennek az Istentől felénk érkező, illetve tőlünk istenfelé megépülő vallásos útnak feltétlen egyenesnek, magyar ember által járhatónak, nyíltnak, kanyarulatok nélkülinek és megnyugtatónak kell lenni.

Perczelné (Kozma Flóra) szerint „Dávid Ferenc hitt a magyar lélek felemelkedő képességében s ja-

víthatóságában”. Szerinte a nemzeti érzés helyes tisztulásához szükséges az, hogy a szívekben ne hagyjuk meg a sötétséget és tudatlanságot, mely minden rossznak, késedelemnek, bűnnek és téves munkának kútforrása. „Arra van szükségünk — mondja, — hogy az egész nemzet lelkiismeretét felrázhassuk helyes munkára”.

Az új magyar élet frissülő szemléletében mindinkább dogmákká válik az, hogy az unitarizmus az a formája az általános kereszténységnek, mely a legeredményesebb munkát képes elvégezni a magyar nemzet újjáépítésében.

Az unitárius vallás hisz az emberi szellem végtelen fejlődésének lehetőségében s szellemi alkata olyan, hogy új kérdések reális megfogalmazására alkalmas. Az unitárius vallás Isten országát itt a földön szeretné berendezni s azért küzd, hogy ezt meg is tehesse. Egy ilyen boldogabb életlehetőség elérhetését nem utalja egy bizonytalan világba, hanem Jézus tanításához híven, meggyőződéssel dolgozik azon, hogy ezen a földön Isten akarata, azaz az Ő Országá valósulhasson meg. Hisz abban, hogy egy jobb életet az ember képes megteremteni s ennek megteremtéséhez szükséges munka beindításához minduntalan sürget minden embert. Mert e vallás számára a földnek igen komoly és nem csupán múló, átmeneti jelentősége van, igen természetes, hogy minden más vallásnál mérhetetlenül inkább össze van forrva azokkal a tényezőkkel, melyek lelkiek és testiek egyaránt s melyek a föld ezen táját, részét magyar hazává, magyar otthonná avatják. A magyar nemzet és magyar haza

fogalma komolyan, tartósan nem építhető be egy olyan vallás szellemi ágyába, mely a földet, a rögöt, „csak por”-nak, tűnő, jelentéktelen, vagy éppen gátló, marasztaló, akadályjellegűnek tartja. Ahhoz, hogy a nemzet lelke összeforrjon, együtt éljen és ha kell, együtt haljon ezzel a földdel és e föld nevelte, táplálta nemzet minden fiával, az szükséges, hogy a földben is hidjen. Az szükséges, hogy terve, célja, szándéka legyen ezzel a földdel, hogy higgye, hogy Isten semmivel sem becsüli kevesebbre ezt a földet, melyet ismerünk, annál a világnál, melyet még csak sejtünk, de nem ismerhetünk. És ezt a világot, melyet még nem ismerünk igazán, csak akkor tudjuk megbecsülni, ha előbb mindent elkövettünk, hogy ezen a földön úgy éljünk, mintha örökké itt kellene munkálkodnunk. Mintha számot adni is itt kellene, nem pedig „valahol” máshol.

Nem mindegy az, hogy a most ellenmondásokkal küzdő, ezekben feléző magyar nemzeti életbe mit kapcsolunk bele, mint új hatjórőt. Ha eddigi szellemi táplálékaiban nem tudott magára találni, ha még mindig nem sikerült eredményesen áthidalni a keletisége és nyugatisága közötti lelki szakadékot, ha vallásának formája, melyet az orthodox kereszténység régi divatszabásai szerint szinte kényszerből öltött magára, nem tud simán feküdni az ősi vallás el nem pusztult emlékeinek eleven, vérszerinti testén, akkor most a nagy lehetőségek idején a nemzet minden drága értékével szemben megbocsáthatatlanul nagy bűn nem munkálni azon, hogy valami friss, eddig csak szórványosan érvényesült erőforrás úgy táp-

lálja a nemzetet, hogy az valóban új, nagy életre kapjon.

Tucci, a római egyetem nagynevű tanára, aki Kőrösi Csoma munkáját folytatja s akit a kolozsvári Egyetem néhány hónappal ezelőtt a neves magyar tudós jubileumi ünnepén díszdoktorrá avatott, azt mondta beszédében: „A hinduk életvilágára nem lehet egykönnyen ráerőszakolni a kereszténységet”. A magyar lélek emlékeiben fel fel törő, álmaiban visszajáró keleti tartalma, az orthodox kereszténység spekulatív, alakoskodó, dogmaizú, elvont, kimért jellegében nem tud felolvadni. Nem tud termékenyen úgy elhelyezkedni, hogy az magát az mebert, a magyart az életre teljesebbé tegye. Szilajabb, nyugtalanabb, véresebb élet alakjához valami másveretű kell. Egyedülvaló sorsához kell az unitarizmus, hogy lelkiotthont nyújtson számára. Hogy válljon honossá környezetében, a világban, kapcsolódhasson Istenhez, mert ennek a népnek sietős, szorgos munkája van, mulasztásokat kell pótolnia, ellentmondásokat kell áthidalnia, önmagában összhangot kell teremtenie s ezért sem ideje, sem kedve ahhoz, hogy teológiai okoskodások útvesztőiben olyan kérdések felett tépelődjön, melyeket önmaga számára tulajdonképpen már rég eldöntött s csak azért problémák még, mert tekintélyre hivatkozva, egyesek még mindig elakarják fogadtatni azokat vele.

Ravasz László szerint „a magyarság inkább nagy egyéniségeket tudott teremteni, mint nagy népet”. Az egyéniségekben élő magyarságnak éppen ezért igen nagy szüksége van arra a vallásra, mely

egyéni élmények és tapasztalatok benső erején építi ki közösségi szellemét. A magyar népről többször állították s állítják, ma is, hogy éppen egyéniségéből kifolyóan nem tud tekintélyeket tisztelni s így nem nagyon alkalmas arra, hogy az új világot jellemző közösségi szervezkedésben eredményesen munkáljon közre. Valóban a magyar tekintélyeket csak úgy bementésre nem tud tisztelni, minden parancsot megkérdőjelez. Ez azonban csak azt jelenti, hogy akármilyen engedelmességre nem hajlandó. Önmagában külön el kívánja dönteni, hogy vajjon amit mondanak neki, olyan valamit, melyet érdemes, vagy szükséges teljesíteni. Ha egyszer azonban meggyőződött arról, hogy aki irányítani kívánja, az valóban élete javát, előmenetelét akarja, annak parancsait, tekintélyét elfogadja. Nem szolgai lélek tehát, hanem éberén él benne egy lényegszerinti öntudat, mely mindig okosan kíván mérlegelni mindent. A közösségen belül mindig megkíván egy kis szabadságot azért, hogy amit csinál, azt feltétel nélkül, önmagán már átszűrve, úgy csinálja, mintha saját lelke terméke volna. Ugy akar élni, mint akinek van saját kezdeményezéshez joga és lehetősége, közössége ügyét úgy akarja előbbrevinni, mintha szabadon cselekedne. A kívülről jött parancsokat úgy akarja teljesíteni, mintha azok belülről jönnének. Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk s e belső magyar lelki törvények mellőzésével próbáljuk a nemzet lelke felépítését, eredménytelenül végezzük munkánkat. A német hadsereg világgraszoló sikereinek egyik jelentős titka az, amint mondják, hogy az egyéni kezdeményezésnek lehető-

ságot biztosítanak az általános nagy stratégiai tervek mellett. Mégis vajjon van-e nemzet, mely közösségi síkon olyan igazán jelentős eredményt tudna felmutatni, mint éppen a német. Az egyéneiben kiérlelődő, nagy közösségi életre vállalkozó magyarságnak ezért kell az unitarizmus. Ennek a vallásnak hívei egy megfelelő szélességben haladó egyirányba tartó úton menetelnek. Belső lelki felépítettség szempontjából lehet, hogy különbség van a között az ember között, aki ez út jobb felén halad azzal szemben, aki a baloldalon halad, de végeredményben mindkettő egyirányba tart, menetel, ami a fontos. Nem egy szűk, előírt keskeny ösvényen, hanem egy olyan lehetőség keretein belül, mely módot ad számára, hogy kezdeményezni tudjon. Ennél a járásnál, menetelésnél, sokkal fontosabb maga a haladás, a továbbjutás, mint az út partja, oldala, szélessége stb. Sokkal fontosabb az, hogy aki az útra lépett, *menjen*... jusson tovább s vigye magával azokat is, akik vele indultak el. Sokkal fontosabb az út irama, teljesítménye, mint az, hogy mennyire van az egyik sánctól s mennyire a másiktól. Természetesen az akármiféle haladás, továbbjutás nem lehet cél. Az ilyen előrejutás minden mozzanatában kell, hogy biztosítsa az építendő Istenországa alapját.

Hogy a nemzet fegyelmezetten, közösségi gondolatot táplálva tudatosan munkálhassa önéletét s szabadnak érezhesse magát, feltétlenül szükséges megteremteti lelkiismereti szabadságát. Enélkül szolgálék volna a nemzeti lélek. Mivé fejlődhetett volna ez a nép, ha a tizenhatodik századi tordai or-

szággyűlés fenkölt, tiszta szelleme nem oltatott volna meg s szabad lett volna ennek a népnek őszintén, vére és lelke szerint megnyilatkoznia az élet minden vonatkozásában. Szabad lett volna felelősségteljesen irányítani sorsát.

Megállapították, hogy a magyarnak, mely Középeurópának legnapfényesebb földjén élte le küzdelmes századait, valóságlátása nagy világossággal kapcsolódik. Szellemiségében is sok a napfény, világosság. Lényét öntudatlanul is a világosságból valónak tartja a magyar. Nincs érzéke a félhomály iránt. Meseiben, költészetében nem szerepel a köd, az angol-szász és germán mondavilágnak ez a legfontosabb hangulatcsinálója. Világossága miatt idegenkedik a miszticizmustól, s ha erre mégis olykor reászomjuzik, szereti tudni, hogy az életnek nem ez a lényege.

Szellemisége egyszerű. Ha meg akar értetni valamit, akkor a magyar „megmagyarazza”, vagyis magyarul, érthetően, világosan mondja meg. Magyarul beszélni, gondolkozni, közölni mindig azt jelenti számára, egyszerűen, tekervények nélkül, nyíltan elemezni valamit. Bár van a magyarban transzcendentális hajlam, lelke el tud mészélni, messze tud menni s különösen a csillagok sokszor megigézik, a tejúton számtalanszor végigjár, mégis nagyon ragaszkodik a földhöz, összeszövődik lelke ezzel a világgal, s ezért reálisnak kell mondani a magyar szellemiséget és inkább józannak. Ügyel arra, hogy valóságérzését el ne veszítse. Történelmében könnyen megtanulhatta ezt. Kevés ideje volt mély ábrándokba kezdeni.

Vallásban, szerelemben, barátságban kerüli a könnyen csobogó lírát s mivel nagyon komolyan veszi érzéseit, szereti elrejteni azokat. Innen az elrejtett dolgok áldott lélekkamrájának aljáról szakad fel e fajta jellegzetes s mély sóhajjtása. Ezekből az egész emberi lényegét megrázó sóhajjtásokból sohasem az érzik ki, hogy a magyarnak súlyos büntudata volna. Történelmi meggyőződése, hogy „hogy megbűnhötte már e nép a multat és jövendőt”. Nem tud sokat foglalkozni elvégzett cselekvéseivel, a magyar sóhajjtásában inkább az emberi felelősség erős tudata bűg fel. Azé az emberé, aki tudja, hogy elvégzendő feladatai vannak, olyanok, melyeket senki más helyette elvégezni nem fog. Érzik, hogy egyéni, vagy közösségi sorsának megváltását ő maga kell végezze. Minden arra mutat, hogy ez a szellemi, lelki beállítottságú nép csak az egyéni felelősségre felépített s mások érdemeire nem számító, arra nem támaszkodó unitárius vallásban ismer szellemi környezetére. Azt jelenti ez, hogy csak ilyen természetű életáramkör bekapcsolása tudná felfokozni sok sok szunnyadó erejét s csak ilyen lelki síkba beállítva lenne képes körvonalalaiban jelentkező nemzeti feladatait elvégezni.

Nem azt jelenti ez természetesen, hogy a magyar bensővilága ilyen túlkomoly szálakból volna összezsúfolva. Nemcsak sóhajjtani tud a magyar, nemcsak búsulni, de vígadni is. Amint mondtuk alaplényege a világosság s ezzel a derű is együtt jár. De a magyarnak a mosolya is mindig mélyen, alant születik. Ha onnan feltör, szivárvány ragyogásban megszépíti arcát és környezetét egyaránt. Mélyről jön a mosolya,

mert mint mondják minden magyarba beleszakadt egy foszlány a puszták tündéri igézetéből, a délibábból.

Van azonban ennél egy sokkal alapvetőbb vonása vallásunk lényegének, melyről nem szabad megfeledkeznünk akkor, amikor fajiságunk problémáiról szólnunk.

Makkai Sándor mondja: „Én a magam részéről nem habozom kijelenteni, szükséges, hogy kijelentsem, hogy a református keresztyénségnek értelmét lényegét kizárólag az egyházi közösségben látom, melyet egyedül Isten kijelentése határoz meg. Kijelentése pedig a református keresztyénséget mindehhez az anyaszentegyházhoz köti, egész életét abban jelenti ki. Azt is mondhatnám, hogy a keresztyén anyaszentegyház és benne a református keresztyénség tulajdonképpen antiszociális, vagyis éppen ellentéte annak, amit a társadalmiság, a társadalmi közösség és a társadalmi intézmények jelentenek és képeznek. Az anyaszentegyház olyan tagokból áll, akik nem osztálykülönbségek szerint, hanem az osztálykülönbségek felett egyesülnek.” „Az egyház arra való, hogy benne mindezek, a világ szerint különböző osztályokban élő tagjai végre olyan orgánumba juszanak bele, ahol ezek az ellentétek elenyésznek, megsemmisülnek.” E megállapítások azt mutatják, hogy Makkai Sándor a református egyházat pl. úgy képzei el, mint amely adott, létező és létezendő dolgokat fogja fel a társadalom osztályait s mindazokat a kérdéseket, melyek ebből származnak s magában a társadalomban nem is kíván törődni ezzel, mindössze

az a gondja van, hogy az egyházi közösségben fejlettség el ez a helyzet. Az az érzésünk, hogy kint az életben e szerint maradhatnak a dolgok úgy, ahogy vannak. Sőt, ha ezek nem volnának, bent az Egyházban tulajdonképpen nem is volna tennivaló. Az unitárius vallás nem tud a társadalmi kérdések nagy gondjával kapcsolatban ilyen elszigetelő magatartást mutatni.

Ismeretes, hogy az Actio Catholica mozgalmat indított a káromkodás ellen. A mozgalom lényege abban áll, hogy szörnyen elítéli a káromkodást s szankciókat helyez kilátásba. E probléma körül már egész kis hírlapi irodalom fejlődött ki. Az egyik folyóirat így ír: „Az Actio felhívását olvasva olyan érzésünk van, mint amikor mozsarakat, tarackokat állítanak fel a legsúlyosabb lövedékekkel, de aztán nem az ellenség hadállásait lövik velük, hanem csak a körülötte felburjánzott giz-gaz bojtortján legtetetjét” (Egyedül Vagyunk). Az Actio munkája helyett ilyen tanácsot ad: „Egy új nevelési rend, új közösségi szellem, a szociális keresztyénység és a szociális nacionalizmus érvényesülése, a kirívó vagyoni szélsőségek megszűnése, a proletárrétegek felemelése egy új testvériség, amelyben a legkisebb ember is a társadalom megbecsült tagjának érzi magát, tehát önmagát megbecsüli embertársaiban, egy ilyen magyar világ felé való közeledés többet jelent a káromkodás minden formájának megszűnése szempontjából minden ligánál és társadalmi akciónál.”

Az unitárius szemlélet tökéletesen magáévá teszi a katolikus újságíró elgondolásait. Ez a vallásos

szemlélet az egész életet átfogja s képtelen egyházi keretekbe szorulva, vagy zárdákba vonulva hatni és teremteni. Tudja, hogy ha a magyarság káromkodóbb fajta másoknál, azért van, mert túlnyomóan nomád kultúr nép és azért, mert a nyugati népekkel szemben még ma is irtózatot kell kifejtene existenciális érdekeiért. Megfigyelhetjük, hogy a szegény, földhözragadt, kínos, keserves, rongyos életet élő magyar ember a többit káromkodó, mert az önkénytelenül is újra meg újra számonkéri a sorstól, vagy inkább a felelősektől a soha el nem ért jobb, biztosabb életet. A kiegyensúlyozott életű, megalapozott existenciájú ember ajkán elnémul a káromkodás, s ha az mégis feltör, nincs komoly jelentése. Az ilyen csak passzióból való káromkodást nagyon kevés fáradsággal ki lehet nevelni. A szegénysorsú magyarnál azonban ez súlyos betegség, népbetegség. Olyan szomorú tünet, mint a tüdőbaj és a vérhaj. S szinte annyira nem felelős ez a nép ezért, mint amazokért. Kerülne csak a hercegprímás olyan cudar, nyomorúságos kapcsolatba a létkéréseivel, mint a szegény fát hordó székely, akinek sáros, esős, hideg őszi este nincstelen otthonától messzi kilométerekre, elhagyott erdei úton letörik egyetlen rozoga szekereinek kereke s ugyanakkor tudja, hogy egy ilyen apró életmozzanat existenciájában rendítete meg. Kerülne csak ilyen helyzetbe s megérezné, hogy egy-egy ilyen szomorú, síró káromkodás, melynek rezdüllete ultraszíneiben ott reszket a népes, fázó család minden tagjától elkezdve az egész élet sivár, keserves valósága, egy ilyen káromkodás legmélyén nyers álla-

potban ima csírázik, mellyel könyörög mindenhez és mindenkihez, hogy sorsával történjen valami.

A tizenhatodik század óta a magyar kereszténységnek mi unitáriusok voltunk a lázárjai. Egyetlen királyunk és fejedelmünk volt s talán ez magyarázza meg, hogy miért tudunk olyan kitartó küzdelemmel harcolni, munkálni a népért s miért tudunk olyan megértő közelségben élni vele. Ez magyarázza meg, hogy az unitárius lelkész vallásából fakadó kötelezettséget érzett a magyar nép egész élete iránt s mindenkit megelőzve elsőnek jelentkezett a falu gazdasági és szociális kérdéseinek rendezésére irányuló munkáknál. Jellemző és igazoló tünetként észlelhető az, hogy a magyar unitárius lelkészi kar számarányát jóval meghaladóan vesz részt a magyar népet felemelő társadalmi munkákban. Ő a legfáradhatatlanabb falufejlesztő s az ő soraiból került ki e szent magyar munkának örök mártírja, Balázs Ferenc, a mészköi lelkész. Észrevehető, hogy ez a lelkészi kar nap-nap után önként, felelőssége tudatában és vallásos kötelezettsége benső kényszerétől hajtva, mind többit és többit vállal át a magyar falu általános gongjából s lelkészi tevékenységének jelentősége elsősorban itt keresendő. Szószéke mindig ennek a szolgálatában áll. Ide kívánczik, ennek igazolására szolgál az a tény is, hogy a jelenleg Dél-Erdélyben maradt unitárius lelkészek kerek tíz százaléka ma börtönben ül azért, mert népe, faluja, magyarsága érdekében nehéz időkben sem szűnt meg áldozatosan dolgozni.

A mély szociális átérzéssel megmelegedett, az emberközösség egész életével szemben kínos felelősséget tápláló és a magyar lelki élethez ez egészen hozzásimuló vallás, az unitarizmus, a mi vallásunk fogja felszabadítani a magyar nemzet kötve tartott erőit. Egy évvel ezelőtt e vallás egyháza egész országunkban elsőnek mondta ki, hogy zsidókat nem vesz át s nem sorol tagjai közé. Ezzel a cselekedetével is a magyar fajiság igaz ügyét kívánja szolgálni.

Nekünk unitáriusoknak igazán nem célunk nagy egyház lenni, nem akarunk intézményesedni. Szolgálni akarunk nemzetünknek s ezért kötelességünknek érezzük mindenkinek érdeklődését felkelteni vallásunk szelleme, lényege iránt. Minden magyarnak pedig az a kötelessége, hogy most, amikor eredménytelen történelmi próbálkozások után a tiszta magyar élet kibontakozásának lehetőségei mutatkoznak, döntse el önmagában, hogy e nagy feladatok munkálására milyen vallás éltető ereje adhat legtöbbet.

LELKI EREDMÉNYEK

Dr. Kiss Elek, teol. tanár, egyházi főjegyző előadása.

Rostás Dénes bölöni lelkész
gyorsírói feljegyzései nyomán.

A továbbképző tanfolyam vezetősége olyan feladat elé állított, melyre nem lehetett előre elkészülni, melyet itt kellett átélni a konferencián.

Arra hívom fel a figyelmet, hogy az unitárius lelkészi kar a huszonkétesztendősi kisebbségi sorsban szenvedések, nélkülözések, testi és lelki gyötrelmek között olyan hivatást élt meg, melynél jobb iskolát az élettől, hivatást élő ember alig kaphatott volna. E szenvedések után, melyek sok igazi gyönyört teremtek, jöhettünk el, mint testület ide, hazánk fővárosába, hogy munkánkon keresztül részt kérjünk a jövő magyar nemzeti élet kialakításából.

Amikor mi unitáriusok lelki eredményekről, lelki értékekről beszélünk, nem a régi értelemben vesszük a szót, amely a lelket valami láthatatlan, az élettel alig érintkező dolognak fogja fel. A mi felfogásunk a szerveesebb valláserkölcsei felfogás, amely szerint a vezető elv a szellem, a lélek, de nem olyan formában, hogy megtagadjunk minden anyagi értéket. Az anyagi érték, mint eszköz foglal helyet a mi valláserkölcsei rendszerünkben s mint ilyennek, elismerjük a maga jelentőségét. Az anyagi értékek a helyes életfelfogásban a lelkiek mellé sorakoznak fel és a lélek át- meg átszövi azokat a maga elrendezésének és értékelésének aranyszálaival.

Ilyen értelemben fogva fel a kérdést, veszem